

in deze provincie" (2). We hebben maar één naam van de toenmalige eigenaars van de drie bedrijfjes kunnen achterhalen, nl. de Gezusters Douven (3).

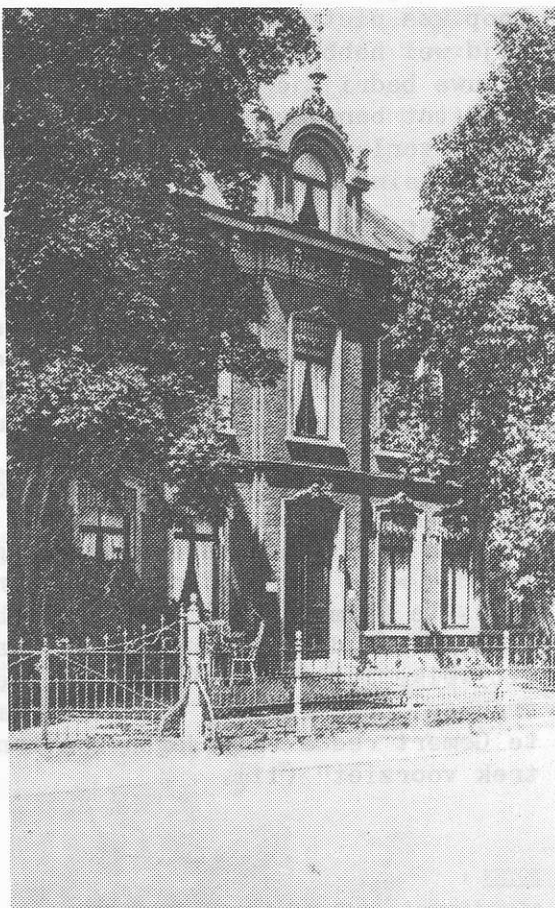
Volgens het overzicht van Fabrieken en andere bedrijfsgebouwen, vóór in de eerste legger van het kadaster (van 1832), was toen het aantal cichoreifabrieken in het Gemertse tot twee verminderd. De fabriek van de Gezusters Douven was in de tussenliggende periode klaarblijkelijk overgegaan aan hun neef, Bartholomeus Douven, arts te Gemert, en zijn deelgenoten. Zijn hele bezit gaat na zijn dood over aan zijn zus, de weduwe van de niet geheel onbemiddelde Helmondse brouwer Lambertus Swinkels. Na haar dood wordt Maria Elisabeth Swinkels, getrouwd met de steenrijke Helmondse wijnhandelaar Fredeik de Bruyn, de nieuwe eigenares. Via hun zoon, Stephanus Leonardus Aloysius de Bruyn, belandt het fabrieksgebouwtje tenslotte in 1875 in handen van de Gemertse brouwer Godefridus Bijvoet (4). Het bedrijfsgebouwtje, gelegen achter een woonhuis aan de westzijde van de Nieuwstraat, is vermoedelijk gesloopt toen Bijvoet de kapitale villa liet bouwen die in de twintigste eeuw tot woning diende van achtereenvolgens de huisartsen Tiddens, Pannekoek en Beukers en sedert de tweede wereldoorlog de fam. Crommenacker (Nieuwstraat 38/40).

Gezien "het aanzien" van de respectievelijke eigenaars is vermoedelijk de dagelijkse gang van zaken van de cichoreifabriek aan een plaatselijke zaakwaarnemer overgelaten, maar wie dat geweest mag zijn, heb ik niet kunnen achterhalen. Of het pand al die tijd ook in gebruik is geweest als cichoreifabriek is mij evenmin bekend.

De tweede "suikerij"-fabriek was in 1832 het eigendom van de Gemertse koopman Adriaan Leyten. Hij doet in 1842 al zijn zaken van de hand. Zijn zoon, eveneens Adriaan Leyten geheten, winkelier te Gemert, wordt de nieuwe eigenaar. Na diens dood, al in 1843, komt het fabriekje (gelegen achter het hoekhuis H. Geestlaan/Binderseind) aan de weduwe Maria van Asseldonk, die het tot "lakenfabriek" inricht (5).

In 1845 was er dus nog maar één cichoreifabriek in Gemert over. Het is dan opvallend dat in dat jaar weer twee nieuwe cichoreifabrieken worden opgericht. Dat jaar was ook het begin van een langdurige crisisperiode voor heel West-Europa en ook Nederland. Door misoogsten stegen de prijzen van de eerste levensbehoeften tot ongekennde hoogten. De gemiddelde

Kapitale villa aan de
Nieuwstraat, gebouwd
in opdracht van de
Gemertse bierbrouwer
Godefridus Bijvoet.

Noordbrabander moest bijv. in 1846 bijna twee keer en het jaar daarop bijna drie keer zoveel voor zijn aardappelen betalen dan in 1844. Ook de roggemik en de boekweitpap werden een flink stuk duurder (6). Het gewone volk, dat toch al op het randje van het bestaansminimum leefde, was nu het karige inkomen compleet kwijt aan eten, stook en huishuur. Geld voor iets extra's zoals koffie, bleef er niet over. Vandaar dat er weer vraag naar een goedkoop surrogaat ontstond. In Gemert haakten de winkelier Cornelis van Schijndel en de leerlooier Jan (de) Haest op deze hernieuwde vraag in. De eerstgenoemde liet in zijn tuin op de Molenakker een fabrieksgebouwtje neerzetten, dat na zijn dood aan zijn zoon Willem Antonius

van Schijndel (eveneens winkelier) kwam (7). Het verdere verloop was niet te achterhalen, maar de zaak zal na verloop van tijd wel hebben opgehouden te bestaan, evenals het tweede nieuwe bedrijfje dat in 1845 werd ingericht. Jan Haest, in 1847 tot burgemeester benoemd i.p.v. Hendrik Rietman in dat jaar overleden (8), richtte zijn cichoreifabriekje aan het Binderseind rond 1860 in tot woonhuis (9).

De grootte en het belang van de Gemertse cichoreifabriekjes in het midden van de 19e eeuw is vermoedelijk maar zeer klein geweest. Zo worden ze niet eens vermeld in het uitgebreide overzicht van ambachten en nijverheid in de jaarlijkse gemeenteverslagen, die vanaf 1850 verschijnen. Men krijgt enigszins een indruk van het afzetgebied uit een mededeling uit de correspondentie van burgemeester Jan Haest "dat zijn knecht die voor zijn cichoreifabriek te voet de bestellingen rondbrengt", zich op een bepaald moment te Roggel (een dorpje tussen Weert en Roermond) bevindt (10). Dat stemt wonderwel overeen met een andere mededeling omtrent het afzetgebied: In 1834 werd door de katoendrukkers Lodewijk Favier en Rudolf Smits te Boxmeer een "suikerijfabriek" in die plaats opgericht. "Het debiet is redelijk naar Gelderland en Vriesland, uit welke laatste provincie de geeroogde wortelen worden getrokken. Deze fabriek vindt eene mededingster in eene andere te Gemert reeds vele jaren bestaande, welke den geheelen omtrek voorziet" (11).

NOTEN :

afkortingen: GAG = Gemeentearchief Gemert
i.s. = ingekomen stukken

- (1) A.J. van der Aa, o.c., pag. 517.
- (2) GAG, i.s. 1316, no. 111.
- (3) GAG, i.s. 1815, brief controleur Directe Belastingen d.d. 19 juni.
- (4) GAG, kadastrale legger, art. 153, 725, 993 en 2508.
- (5) GAG, id., art. 412, 1126 en 1257.
- (6) Prov. Blad. Noordbrabant 1847, no. 50, pag. 22.
- (7) GAG, kad. legger, art. 920 en 2560.
- (8) GAG, Suppletoir Aanwijzende Tafel, Sectie K, no. 640.
- (9) Prov. Blad Noordbrabant 1847, no. 50, pag. 8.
- (10) GAG, kad. legger, art. 266.
- (11) GAG, Suppletoir Aanwijzende Tafel, Sectie L, nos. 363/364.
- (12) GAG, corresp. burgemeester 14 april 1849, no. 1379.
- (13) Tijdschrift der Bevordering van de Nijverheid, 1837, pag. 242.
- (14) Kadastrale Dienst te Eindhoven, Suppl. Aanw. Tafel Boxmeer, Sectie B, nos. 165/166

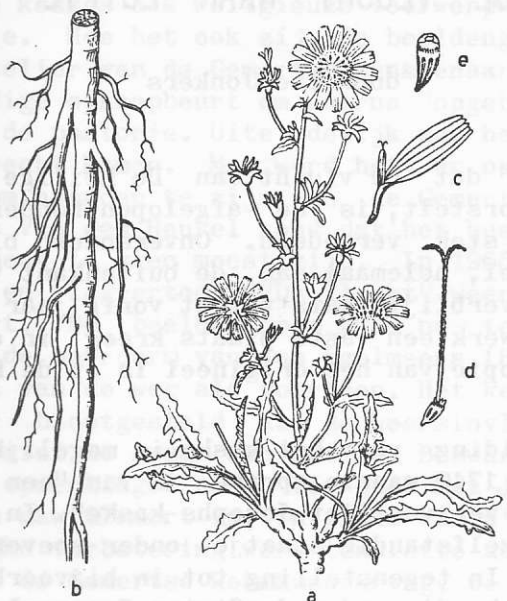
Als aanvulling op dit artikel over "Gimmertse koffie" loont het de moeite, de twee eerder in Gemerts Heem verschenen artikelen, aan hetzelfde onderwerp gewijd, er nog eens op na te slaan.

Martien van der Wijst schreef over "de Gemertse soikerij" al in één der eerste nummers van ons tijdschrift in het artikel "Gemertse nijverheid in de eerste helft der negentiende eeuw", Gemerts Heem nr.4, januari 1962. Uitgebreider komt hij op de "soikerij" terug in het artikel "Cichorei" in Gemerts Heem nr.14, 1963, pag.2-6. Dieper wordt daar ingegaan op zowel plant, teelt als fabricage van de cichorei en de cichorei-koffie. Ook laat hij daar aan de hand van een boedelinventaris (uit 1818) een hele verzameling gereedschappen en toebehoren van een cichorei-fabriek de revue passeren. In het desbetreffende artikel ontbrak de naam van de eigenaar(s) van de toenmalige fabriek. Martien zocht die alsnog voor ons op: De inventaris van de cichorei-branderij uit 1818 was van wijlen Meijfrouw Johanna Theresia Verzijl en de heer Bartholomeus Theodorus Douven, medicinae doctor, Molenstraat Gemert.

Interessant is zeker ook de vermelding (in het artikel van Martien van der Wijst) dat op de molen van Tinuske van der Velden, "de Peperbus" in de Molenstraat, indertijd nog cichorei zou zijn gemalen. Deze molen dateerde uit het laatste kwart van de 19de eeuw, zodat gesteld kan worden dat "de Gemertse koffie" welhaast tot in onze eeuw moet zijn aangemaakt.

Opvallend is verder dat men onder de namen van de Gemertse cichorei-fabrikanten een medicus en ook de burgemeester aantreft. Ook de in het artikel van Giel van Hooff genoemde Willem van Schijndel was nu niet direct de eerste de beste. Diens vader Cornelis van Schijndel was niet alleen winkelier en cichoreifabrikant maar ook boterfabrikant (zie Gemerts Heem nr.28, 1967, p.15 en 16). Ook de zoon Willem was op verschillende terreinen actief. Als boterfabrikant had hij een zekere naam op te houden (de fabriek stond achter de panden Molenstraat 5-7), maar ook als medefinancier van de eerste machinale klompenfabriek (in Beek en Donk) was hij bekend. En dat het deze persoon "vur de wind" ging blijkt wel het meest uit het feit dat hij de opzichter was van de bouw van het pand dat nu in Gemert dienst doet als gemeentehuis !

(red.-Ad Otten)

Cichorium Intybus: a. plant; b. wortel ($\frac{1}{2}$ nat. grootte); c. bloem; d. vrucht met stamper; e. vrucht (2 maal vergroot)